

Ks. ANTONI REGINEK
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Teologiczny

PRZEKAZ TEOLOGII MAŁŻEŃSTWA W KOŚCIELNYCH PIEŚNIACH ŚLUBNYCH

THEOLOGY OF MARRIAGE IN THE CHURCH WEDDING SONGS

ABSTRACT

W dawnych zbiorach śpiewów kościelnych na Górnym Śląsku można wyodrębnić pieśni związane z udzielaniem sakramentu małżeństwa. Są to nieliczne utwory, najczęściej specjalnie oznaczone jako pieśni *przed ślubem* i *po ślubie*. Teologiczny przekaz treści tych śpiewów dotyczy głównie jedności i nierozzerwalności małżeńskiego przymierza. Przybierają one również formę śpiewanej modlitwy błagalnej o Bożą pomoc dla nowożeńców. Pod względem muzycznym omawiane utwory często korzystają z melodii zapożyczonych z innych popularnych pieśni w formie kontrafaktury, ale zdarzają się również melodie specjalnie skomponowane. Współcześnie wykonywane śpiewy i muzyka instrumentalna rozbrzmiewająca podczas udzielania sakramentu małżeństwa nie zawsze są kształtowane prawidłowo w duchu liturgicznym, nierzadko też mają miejsce zjawiska przenikania muzyki świeckiej do obrzędów kościelnych. Dlatego istnieje potrzeba nowej twórczości w tej dziedzinie śpiewów kościelnych, ściśle odnoszących się do sprawowanych ceremonii ślubnych.

In the old church song repertoires in the Upper Silesia one may find a distinct group of songs connected with the celebration of the sacrament of matrimony. There are not many of them and they are usually labelled as songs *before vows* and *after vows*. The theological content of these songs generally concentrates on the topic of unity and indissolubility of the marital covenant. They also take the form of singing supplications for God's help for the newlyweds. As far as the music is concerned, these songs often use melodies borrowed from other popular songs in the form of contrafactum, but there are also some melodies specially composed. Nowadays, the songs performed and instrumental music played at the celebration of the sacrament of matrimony are not always chosen in accordance with the spirit of liturgy; and often lay music permeates church ceremonies. This is why there is a need for new works in this field of church chant; a need for songs closely related to the wedding ceremonies.

Ustanowione przez Chrystusa sakramenty „obejmują wszystkie etapy i wszystkie ważne momenty życia chrześcijanina”¹. W rozumieniu sakramentalnych znaków, mających zadanie także pouczać, może służyć pomocą prawidłowo ukształtowana muzyka liturgiczna. Chodzi tu nie tylko o właściwy dobór repertuaru śpiewów, odpowiednie miejsce ich wykonywania, ale także

¹ *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2009² [dalej: KKK], 1210.

o istotny przekaz teologicznej treści². W części wstępnej aktualnie obowiązującej księgi obrzędów małżeństwa podkreślono, że muzyka podczas liturgii tego sakramentu ma najpierw pomóc narzeczonym świadomie i owocnie go sprawować³. Dlatego też zamieszczono w tej księdze jako obowiązkowy śpiew hymn do Ducha Świętego, by wypraszać światło i mądrość dla nowych małżonków. Wszystkie inne formy muzyczne, wkomponowane w przebieg obrzędów sakramentu małżeństwa, w większym lub mniejszym stopniu odwołują się do akcji liturgicznej. W dawnych zbiorach śpiewów kościelnych znajdujemy pieśni okolicznościowe, mające w samym tytule wyraźną adnotację, która wskazuje na zastosowanie tych utworów w ramach ślubnej ceremonii. Warto je na nowo przybliżyć, by dostrzec ich ponadczasowe walory zarówno w warstwie tekstowej, jak i w muzycznej. Interesującą kwestią pozostaje także próba odczytania teologicznego przekazu wybranych pieśni w kontekście nauczania Kościoła na temat małżeństwa.

Dodatkową inspirację do podjęcia tak zarysowanej tematyki niniejszego artykułu stanowi specjalna dedykacja okolicznościowej księgi pamiątkowej. Ksiądz Profesor Henryk Krzyszczyk w swojej dotychczasowej twórczości naukowej i publicystycznej wielokrotnie przypominał zadania związane z bezpośrednim przygotowaniem do sakramentu małżeństwa⁴. Znane jest także jego zamiłowanie do muzyki, w tym zwłaszcza do zbiorowego śpiewu. Fascynuje go nie tylko istotny przekaz pieśniowej treści, także wartości artystyczne związane z tekstem i melodią, ale jednocześnie docenia w śpiewie, jako bardzo istotne, walory wspólnototwórcze. W tym kontekście próba analizy i nowego odczytania pieśni ślubnych może stanowić formę wdzięcznego przyczynku, korespondującego z naukowymi osiągnięciami i osobistymi zainteresowaniami Księdza Profesora Henryka.

1. Pieśni ślubne w dawnych górnośląskich zbiorach śpiewów kościelnych

Przedstawione tu pieśni są odautorskim wyborem. Niewątpliwie należą one do najstarszych i najbardziej znanych na Górnym Śląsku, wyodrębnionych na podstawie przekazów źródłowych, rękopiśmiennych i drukowanych z XIX i XX wieku. W prezentacji utworów zachowano porządek alfabetyczny, a zapis tekstu i melodii uzgodniono z pierwowzorem. Każdy z przekazów został oznaczony umownym skrótem.

² Por. Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Concilium* (1963), 59.

³ Por. *Wstęp*, w: *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1974, nr 5.

⁴ Por. H. Krzyszczyk, *Pomoc w dojrzewaniu do miłości, małżeństwa i rodziny. Studium teologiczno-pastoralne*, Katowice 2000, s. 49 nn; por. także liczne artykuły Księdza Profesora w redagowanym przez niego czasopiśmie „Powiernik Rodzin”.

1.1. Zestawienie przekazów źródłowych

Zbiory rękopiśmienne:

1. *Kancjonał z Leśnicy* (1810–1849), [dalej: L].
2. *Kancjonał Ellgotcki* (1832), [dalej: E].
3. *Kancjonał ze Śląska Pruskiego* (2 poł. XIX w.), ze zbiorów Wallisa, [dalej: W].

Zbiory drukowane z samymi tekstami:

1. *Zupełny katolicki Kancjonał i Książka Modlitewna dla użytku pobożnych chrześcijan*, wydane przez Szymona Perzicha, Plebana tworkowskiego, byłego Dyrektora Seminarium szkolnego w Górnym – Głogowie, Wrocław 1841, druk. Wilhelma Bogumiła Korna, [dalej: Zk].
2. *Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy wraz z książką modlitewną, z poleceniem Jaśnie WW. XX. Biskupów Wrocławskich dla wygody katolików z różnych księzek i śpiewników zebrany i ułożony [przez Karola Piekoszowskiego z przyłożeniem się Duchowieństwa Dekanatu Bytomskiego i Tarnowsko-Górskiego]*, Niemieckie Piekary 1850, druk Teodor Heneczek, [dalej: Dś].
3. *Praca codzienna, coroczna i całowzrostna każdego Chrześcijanina katolickiego; albo Książka modlitewna i Kancjonał dla katolików z różnych ksiąg nabożnych i śpiewników zebrana*, [autor ks. Antoni Janusz], wyd. 2 z dodatkiem, Cieszyn 1858, Drukarnia Karola Prohaski, [dalej: Pc].

Zbiory drukowane z nutami:

1. *Melodye do Pieśni znajdujących się w Książce modlitewney dla ludu pospolitego ułożone przez F. Kotzolta, a drukowane przez G. Manjacka*, Pruszkow 1823, [dalej: Mel].
2. *Chorał, czyli dostateczny zbiór melodyi do przeszło 700 pieśni katolickich w języku polskim, ułożony na cztery głosy do grania na organach i śpiewania przez Józefa Nachbar, nauczyciela przy Król. Katol. Seminarium naucz. w Paradyżu, a wydany przez ks. Bernarda Bogedain, radzcę rejencyjnego, duchownego i szkolnego w Opolu*, Berlin 1856, druk. W. Moeser, [dalej: ChN].
3. *Chorał, czyli zbiór melodyi do kancjonału katolickiego Ks. A. Janusza, używanego na Szląsku i w Galicyi, ułożony na cztery głosy do grania na organach i śpiewania*, Lipsk 1873, F. A. Brockhaus, [dalej: ChJ].
4. *Zbiór melodyi dla użytku kościelnego i prywatnego zebrał i za pomocą szanownych współpracowników wydał Ryszard Gillar, Rektor śpiewu i organista przy kościele Najśw. Maryi Pany w Bytomiu G.-S, skład główny w Księgarni „Katolika”, Sp. Wyd. z ogr. odpow., Bytom G.-S [1903], [dalej: Zb].*
5. *Chorał, czyli towarzyszenie organ do książki parafialnej „Droga do Nieba” wydania ks. rady duchownego Ludwika Skowronka proboszcza w Bogucicach*

na Górnym Śląsku, oprac. Karol Hoppe, organista i rektor chóru kościelnego, nakładem i drukiem wydawnictwa dzieł katolickich Reinharda Meyera, Racibórz 1920, [dalej: Hop].

1.2. Wybrane pieśni

Dział pieśni ślubnych w dawnych kancjonałach i śpiewnikach nie jest zbyt licznie eksponowany i na ogół obejmuje jedynie kilka utworów. Zwykle są one zgrupowane w dwóch działach, jako pieśni przed ślubem i po ślubie. W niektórych zbiorach funkcjonują razem, pod jednym tytułem: pieśni podczas ślubu. Utwory omawiane w niniejszym artykule stanowią nieprzypadkowy wybór. Cztery z nich są pieśniami najbardziej upowszechnionymi, pojawiają się przynajmniej w kilku znaczących zbiorach śpiewów kościelnych na Śląsku, natomiast dwa pozostałe utwory są unikatowe i zasługują na utrwalenie w dokumentowaniu pieśni kościelnych. W poniższym zestawieniu tytułów podanych w kolejności alfabetycznej obok incipitu pieśni umieszczono skróty oznaczające przekazy źródłowe; w pierwszej kolejności będzie to najstarszy znany zapis, następnie źródła porównawcze. Cyfra wskazuje na stronę, na której widnieje utwór w danym przekazie, w niektórych źródłach wyznacznikiem jest numer pieśni, w zbiorze *Melodye* Kotzolta wprowadzono własne, odautorskie oznaczenie strony.

1. *Amen! Amen! Niech zawoła* – Zk 431; por. Dś 850, ChN nr 93.71, Zb 179.
2. *Coś Ty raczył złączyć, Boże* – E 333; por. Zk 431, Dś 849, Pc 917, Mel 68, ChN nr 14.203, ChJ nr 500, Zb 179, Hop nr 428.
3. *Oto, Boże, serc tych dwoje* – E 332; por. W 43v, Zk 430, Dś 848, Pc 915, ChN nr 81.93, ChJ nr 498, Zb 178, Hop nr 426.
4. *Proście dziś serdecznie Ducha Świętego* – E 331.
5. *Słodki Jezu, Zbawicielu* – W 44v.
6. *Stanowicielu małżeństwa* – Mel 67; por. Zk 429, Dś 849, Pc 916, ChN nr 14.203, ChJ nr 499, Zb 178, Hop nr 427.

Pieśń I. Amen! Amen! Niech zawoła

1. Amen! Amen! Niech zawoła
Z nas każdy! Prawa kościoła
Słuchając, boć co ich łączy
Związek, śmiercią tylko kończy.
2. Wszystko nam Bóg dobrze sprawia,
Dobroć swą co dzień odnawia;
Lecz szczególną nam udziela
Łaskę – dając przyjaciela!

3. Przykra często życia droga,
Pełno na niej cierni, głóga; [sic!]
Lecz jak słodko nam, o Boże!
Gdy kto nam cierpieć pomoże.
4. Ojcze ludzi, dobry Panie!
Racze ich w tym wspierać stanie!
Niechaj drogą cnoty chodzą,
A swe wzajem życie słodzą!

Tekst tej pieśni został zaczerpnięty ze zbioru Zk, a najwcześniejsze zapisy melodii pojawiające się w ChN są kontrafakturą innych znanych śpiewów kościelnych: *O Gospodzie uwielbiona; Przybądź, Duchu Stworzycielu; Witaj dniu święty żądany*.

Pieśń II. Coś Ty raczył złączyć, Boże!

1. Coś Ty raczył złączyć, Boże!
Źródło prawej miłości,
Człowiek rozłączyć nie może.
Użycz im z Twej litości, [sic!]
Łaski i pomocy dzielnej,
Do życia cnotliwego,
Niech w miłości nierozdzielnej
Żyją, do zgonu swego.
2. Niechaj wiernie zachowują
Święte przykazy Twoje,
Niech się serdecznie kochają,
Jak własne ciało swoje.
Spraw, by jednym sercem byli,
Żyjąc wspólnej miłości
Wzajemnie sobie słodzili
Życia tego przykrości.
3. Broń ich od wszelkiej przygody!
Oddal od nich w tem stanie
Ducha swarów i niezgody.
Racz błogosławić, Panie!
Ich zamysły i roboty,
Użycz, czego im trzeba,
Spraw, aby się drogą cnoty
Prowadzili do nieba. Amen.

Jeden z najstarszych zapisów tekstu powyższej pieśni pojawia się w rękopiśmiennym kancjonale E. Śpiewy ślubne mają w tym zbiorze charakterystyczny własny tytuł: *Pieśni pod czas Copulacye*. Umuzycznienie tekstu tego utworu w wielu źródłach polega na zastosowaniu kontrafaktury. Tak jest przykładowo w chorale Zb, gdzie proponowana jest melodia funkcjonująca z inną pieśnią *Stanowicielu małżeństwa*. W nielicznych źródłach pojawiają się także oryginalne wersje melodyczne, zob. Aneks.

Pieśń III. Oto, Boże, serc tych dwoje

1. Oto, Boże, serc tych dwoie⁵,
Spuszcza się na łaskę twoją;
Żeby się wiernie kochali,
W zgodzie do śmierci wytrwali.
2. Niech się licznie rozrodzą,
Dzieci w służbie twej chowają;
Niech im się w życiu powodzi,
Niech im zły człowiek nie szkodzi.
3. Co rządzisz ziemią y niebem,
Opatrz dzieci twoje chlebem,
Pobłogosław ich w około,
Niechay ci służą wesoło.
4. Day, co widzisz potrzebnego,
Dla dobra małżeństwa tego,
Wszak oni swe zaufanie,
W Tobie samem mają, Panie.
5. A w starości po ich zgonie,
Niech znowu złączywszy dłonie;
Po nadgrode obiecana,
Z weselem przed Tobą staną. Amen.

Jest to jedna z najbardziej rozpowszechnionych pieśni ślubnych i – co szczególnie warte podkreślenia, z cennym tekstem autorstwa Franciszka Karpińskiego z jego zbioru *Pieśni nabożne*, przy czym w oryginalnym zapisie utwór liczy trzy strofy⁶. W przedstawionej tu wersji z kancjonału E tekst został znacznie rozbudowany przez wprowadzenie dodatkowych dwóch strof (2. i 4.). Warto podkreślić,

⁵ Zachowano wierność pisowni z pierwowzorem z kancjonału E.

⁶ *Pieśń podczas ślubów małżeńskich, nuta: Będę Cię wielbił, etc.* – por. A. Reginek, *Pieśni nabożne Franciszka Karpińskiego oraz psalmy w jego tłumaczeniu w przekazach źródłowych i tradycji ustnej. Studium teologiczno-muzykologiczne*, Katowice 2005, s. 366-367; 515-517; 642-643.

że w poszerzonej strukturze pierwsze dwa wersy dodanego fragmentu: „Co rządysz ziemią y niebem, / Opatrz dzieci twoje chlebem...”, zostały zapożyczone z innej pieśni Karpińskiego – *Podczas pracy w polu*, z incipitem *Boże, z Twoich rąk żyjemy*. Taka augmentacja i wariabilność przedstawionego tekstu ślubnego nie jest wyjątkiem, gdyż w identycznie rozbudowanej wersji przedstawia tę pieśń krakowski śpiewnik Folwarskiego z 1802 roku⁷. Podobne zapożyczenia i modyfikacje zarówno tekstów, jak i melodii na gruncie śpiewów kościelnych nie należą do rzadkości. Interesujący jest fakt, że w różnych przekazach źródłowych tekst omawianej pieśni funkcjonuje z bardzo odmiennymi melodiami. Na podstawie przeprowadzonych badań nad pieśniami nabożnymi Karpińskiego można z całym przekonaniem uznać co najmniej 12 różnych wersji melodii do tekstu *Oto, Boże, serc tych dwoje*, w tym 6. stanowią kontrafaktery – melodie funkcjonujące wcześniej z innymi tekstami pieśni kościelnych.

Pieśń IV. Proście dziś serdecznie Ducha Świętego

1. Proście dziś serdecznie Ducha Świętego,
Że wam dał doczekać małżeństwa tego;
Niech on was oświeci, swej łaski użyczy
Czasu każdego.
2. O Marya, Matko Syna Bożego,
Racz łaskawie prosić Ducha Świętego,
By z niemi przebywał, a ich opatrował
Czasu każdego.
3. Niech się wam to stanie żyniszy mile,
Niechże wam da zdrowie Zbawiciel miły.
To w sercu konaycie, Jezusa miłujcie,
We zdrowiu żyćcie.
4. Rozmili żynisze to zachowujcie,
Od tey Boskiej łaski nie odstępujcie.
W miłości tu życie w tem mizernym świecie,
W Niebo wniydziecie. Amen.

Pieśń pojawia się wyłącznie w kancjonale E, z samym tekstem. Zasluguje na utrwalenie nie tylko ze względu na świadectwo twórczości lokalnej, ale także z racji stosowania regionalizmów językowych i występowania archaicznych zwrotów, np.: „żynisze”.

⁷ Por. Śpiewnik. *Qui cantat bis orat*, oprac. P. Folwarski, Kraków 1802, s. 584. Pieśń nr 923, oznaczona tytułem: *Małżeństwo*.

Pieśń V. Słodki Jezu, Zbawicielu

1. Słodki Jezu, Zbawicielu,
Racz im dać pożegnanie,
Tym dzisiejszym nowożeńcom,
Aby z Bogiem mieszkali.

Ref. O, Matko Chrysta Jezusa,
Przyczyńże się za nimi,
kSynu swemu, najmiłszemu,
aby On mieszkał zniemi.

2. Daj, by na to pamiętali,
Że chcą sobie ślubować,
Przed Najświętszym Sacramentem,
Że chcą wmiłości mieszkać. Ref.
3. Jeżeli to czynić będziecie,
Da wam Bóg pożegnanie,
Jezus, Syn Ojca przedwieczny,
Chce mieć rękę nad wami. Ref.

To również unikatowa pieśń, zapisana wyłącznie w kancjonale W, z dosyć oryginalną, a przy tym prostą melodią, zob. Aneks.

Pieśń VI. Stanowicielu małżeństwa

1. Stanowicielu małżeństwa,
Stworco nieba i ziemi!
Niech twego błogosławieństwa,
Pokornie Cię prosimy,
Ci nowożeńcy doznaią,
Ktorzy, jak dziatki twoje,
W tobie ufność pokładają.
Przyim ich w opiekę swoją!
2. Niechaj idą w tey boiaźni
Do stanu małżeńskiego;
Niech żyją w szczerzy przyjaźni,
Według rozkazu twego.
Day im potrzebney mądrości,
Niech wiernie zachowują,
Co sobie w twej obliczności
Wzajemnie przysięgaia.

Jedną z najstarszych znanych wersji tekstu i melodii powyższej pieśni ukazuje zbiór Mel z 1823 r. W tym przekazie źródłowym pieśń liczy również dwie strofy, przy czym tekst pierwszej jest podpisany pod nutami, zob. Aneks.

1.3. Upowszechnienie pieśni ślubnych w XX-wiecznych zbiorach śląskich

Cztery z przedstawionych pieśni pojawiają się w znaczącym zbiorze śpiewów kościelnych na Górnym Śląsku z początku XX wieku, jakim jest modlitewnik i śpiewnik Gillara i Hoffmanna⁸, przy czym podano je w dwóch podgrupach: „przed ślubem” i „po ślubie”⁹. W ramach pierwszego działu zamieszczono pieśń Karpińskiego *Oto, Boże, serc tych dwoje*, z odwołaniem w formie kontrafaktury do znanych melodii pieśni *Wesoły nam dzień* lub *Duchu Święty*. Należy jednak zaznaczyć, że Ryszard Gillar w przytaczanym już chorale Zb umieszcza też oryginalną melodię do tekstu *Oto, Boże, serc tych dwoje* (por. Aneks).

Kolejnym utworem proponowanym jako śpiew przed ślubem jest dosyć popularna pieśń *Stanowicielu małżeństwa*, z odniesieniem do melodii innej pieśni, związanej z obrzędem pokropienia wodą święconą – *Pokropisz hyzopem, Panie*. W ramach działu „po ślubie” śpiewnik podaje dwa utwory: *Coś Ty raczył złączyć, Boże!* na mel. *Pokropisz hyzopem, Panie*, oraz pieśń: *Amen! Amen! Niech zawoła*, na mel. *Duchu Święty, daj natchnienie*.

Znaczącym zbiorem, w dużym stopniu kształtującym śpiewy kościelne na Górnym Śląsku w XX wieku, jest modlitewnik *Droga do nieba*, zredagowany przez ks. Ludwika Skowronka. W wyd. 3 z 1905 r. zamieszczono te same pieśni w dziale „przed ślubem”: *Oto, Boże, serc tych dwoje*; *Stanowicielu małżeństwa*, a także dodatkowe odniesienie do hymnu *Przybądź, Duchu Stworzycielu*. Natomiast w dziale śpiewów „po ślubie” widnieje tylko jedna pieśń *Coś Ty raczył* oraz wskazanie popularnej pieśni *Pobłogosław, Jezu drogi*¹⁰. W zbiorze akompaniamentów do tego modlitewnika, popularnym na Śląsku *Chorale Hoppego*, zaproponowano 6 pieśni ślubnych, zgrupowanych oddzielnie jako pieśni przed ślubem i po ślubie, przy czym autor wskazał jedynie tytuły oraz odwołania do melodii innych, znanych utworów. W ramach pierwszej grupy widnieją dwie pieśni: *Oto, Boże! serc tych dwoje*, na mel. *Wszystkie nasze*, a także *Stanowicielu małżeństwa*, na mel. *Pokropisz hyzopem*. Osobno uwzględniono też hymn *Przybądź, Duchu Stworzycielu*, z odwołaniem do melodii własnej. Natomiast w grupie pieśni po ślubie Hoppe zamieścił następujące incipity: *Coś Ty raczył złączyć, Boże*, na mel. *Pokropisz hyzopem* albo mel. pieśni *Dnia każdego*, a także odwołanie do mel. *Pobłogosław, Jezu drogi*. Kolejne, mniej znane dwie pieśni: *Niech się nad nami*

⁸ *Śpiewnik dla ludu katolickiego oraz książka do nabożeństwa. Ułożyli Gillar i Hoffmann, organiści z Bytomia G.-Ś.*, Bytom 1900.

⁹ Tamże, s. 1012-1014.

¹⁰ Por. *Droga do Nieba. Książka parafialna do nabożeństwa dla katolików każdego stanu i wieku*, red. L. Skowronek, wyd. 3, Racibórz 1903, s. 778-780.

– na mel. *Wielbi duszo moja Pana*, oraz *Błogosławieni wszyscy*, na mel. psalmu *Rzekł Pan do Pana*¹¹.

Najbardziej rozpowszechniony jako własny modlitewnik diecezji katowickiej – *Skarbiec modlitw i pieśni* – w pierwszym wyd. z 1933 r. zamieszcza takie same, jak we wspomnianym już modlitewniku *Droga do Nieba*, śpiewy przed ślubem: *Oto, Boże, serc tych dwoje* i *Stanowicielu małżeństwa*, natomiast po ślubie pozostawiono tylko jedną pieśń: *Coś Ty raczył złączyć*¹².

Tak ukształtowany repertuar pieśni ślubnych był proponowany w kolejnych wydaniach *Skarbcza modlitw i pieśni* przed II wojną światową, natomiast w edycjach powojennych stopniowo zanika.

2. Istotne wątki teologicznego przekazu w dawnych pieśniach ślubnych

W tekstach omawianych pieśni ślubnych można wyodrębnić ważne myśli odwołujące się do nauczania Kościoła na temat chrześcijańskiego małżeństwa. Wiele z tych pouczeń ma znaczenie uniwersalne i ponadczasowe.

Szczególnie mocno zostaje podkreślona jedność i nierozzerwalność małżeńskiego przymierza. W obliczu różnych niepokojących zjawisk współczesności, pojawiania się w rodzinach niemałych zaburzeń, w aktualnym nauczaniu Kościoła na temat małżeństwa akcentuje się godność stanu małżeńskiego, jego wartość sakralną, a także potencjał instytucji małżeństwa i rodziny¹³ – „Miłość małżonków ze swej natury wymaga jedności i nierozzerwalności ich osobowej wspólnoty, która obejmuje całe ich życie”¹⁴. Tylko śmierć kończy, zamyka związek małżonków (por. pieśń I). Podobnie mocny w swym wydzwiku apel pojawia się w pieśni II: „Niech w miłości nierozdzielnej żyją do zgonu swego”. W tym samym utworze mamy też wyraźne odniesienie do biblijnego pouczenia „Co więc Bóg złączył, niech człowiek nie rozdziela” (Mt 19,6). O miłości wiernej i wytrwałej aż do zgonu mówi także pieśń Karpińskiego *Oto, Boże, serc tych dwoje*.

Innym, znaczącym wątkiem teologicznego pouczenia skierowanego do chrześcijańskich małżonków jest zawierzenie Bogu i wypraszenie łask potrzebnych w realizacji złożonego ślubowania. W omawianych pieśniach myśli te zostały wyrażone zarówno w formie życzeń, jak i sformułowań typowo modlitewnych: „Ojcie ludzi, dobry Panie! / Raczy ich w tym wspierać stanie!” (pieśń I); „Użyż im z Twej litości łaski i pomocy dzielnej, [...] Raczy błogosławić Panie, [...] Użyż im czego trzeba” (Pieśń II). Podobnie w pieśni (III): „Oto, Boże, serc tych dwoje /

¹¹ Por. *Chorał, czyli towarzyszenie organ do książki parafialnej „Droga do Nieba”* wydania ks. radcy duchownego Ludwika Skowronka proboszcza w Bogucicach, na Górnym Śląsku. Opracował Karol Hoppe, organista i rektor chóru kościelnego, Racibórz 1920, s. 301.

¹² Por. *Skarbiec Modlitw i Pieśni. Książka diecezjalna do Nabożeństwa dla katolika każdego stanu i wieku* wydana z polecenia J. E. Ks. Biskupa Stanisława Adamskiego przez grono księży Diecezji Katowickiej, wyd. 1, Katowice 1933, s. 928-930.

¹³ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele *Gaudium et spes* (1965) [dalej: KDK], 47; KKK 1638–1651.

¹⁴ KKK 1644.

puszcza się na łaskę Twoją, [...] Daj, co widzisz potrzebnego / dla dobra małżeństwa tego”. Wszystkie te błagalne prośby o Bożą pomoc wynikają z głębokiego przekonania, że w sakramencie małżeństwa Zbawca ludzi i Oblubieniec Kościoła wychodzi naprzeciw chrześcijańskich małżonków i pozostaje z nimi nadal, w Nim też mają złożoną swoją ufność¹⁵. Bardziej szczegółowe treści błagalnej, ufnej modlitwy znajdujemy w pieśni IV, gdzie wzywa się wsparcia Ducha Świętego, Jezusa Zbawiciela oraz uprasza się także o wstawiennictwo Matkę Bożą. Podobne modlitewne odniesienia do Pana Jezusa i Matki Bożej znajdujemy w pieśni V. W ostatnim utworze również jest zawarta pełna zawierzenia prośba o Boże błogosławieństwo dla nowożeńców, ale także o mądrość dla nich, by byli wierni przyrzeczeniom. Najgłębszy motyw dla zachowania przez małżonków tak konsekwentnej postawy i nieprzerwalnej jedności ich współżycia wynika z wierności Boga wobec swego przymierza i wierności Chrystusa wobec swego Kościoła. Przez sakrament nierozzerwalność małżeńskiej więzi zyskuje nowy i głębszy sens¹⁶.

Trzeci wątek teologicznych pouczeń, który znajduje swoje odzwierciedlenie w tradycyjnych pieśniach ślubnych, to zdecydowane przypomnienie chrześcijańskim małżonkom o zachowywaniu Bożych przykazań i praw Kościoła (zob. pieśni I–II), o nieodstępowaniu od łaski Bożej (zob. pieśń IV). Pojawia się także apel zachęcający do przebywania razem, praktykowania wzajemnej szczerzej przyjaźni. W konsekwencji daje to piękny obraz wspólnego przebywania z Bogiem „mieszkania z Nim” (zob. pieśni V–VI). Taki dom staje się ogniskiem żywej i promieniującej wiary, oazą życia chrześcijańskiego we współczesnym świecie.

Jeszcze jedna myśl ma swoje miejsce w omawianych utworach. Chodzi o świadomość niełatwej drogi życia, w której współmałżonek może stanowić istotną pomoc. Autor tekstu pieśni I wyraził to w słowach: „jakże słodko nam, o Boże, / gdy kto nam cierpieć pomoże”. W innych utworach znajdziemy podobne zachęty do małżonków o wzajemną serdeczną miłość, by poprzez nią jak jedno serce słodzili sobie przykrości życia, byli wolni od niezgody (zob. pieśni II, IV), by żyli w szczerzej przyjaźni (zob. pieśń VI).

W znacznie mniejszym stopniu teksty analizowanych pieśni wskazują na rodzenie i wychowanie potomstwa, co dla samej instytucji małżeństwa i małżeńskiej miłości w myśl pouczeń Kościoła „stanowi jej jakoby szczytowe uwiecznienie”¹⁷. Na ten temat mówi jedynie pieśń III, tekst Franciszka Karpińskiego: „niech się licznie rozradzają, / dzieci w służbie Twej chowają”.

Warto jeszcze wspomnieć o optymistycznym wydzźwięku treści pieśni ślubnych, kiedy odwołują się do obiecanej nagrody w niebie, która przysługuje małżonkom za wierność podjętym ślubowaniem w obliczu Boga (zob. pieśni II–IV).

Nie znajdujemy w dawnych śpiewach ślubnych wyraźniejszych odniesień do Pawłowego obrazu miłostnego przymierza Chrystusa i Kościoła, którego przecież

¹⁵ Por. KDK 48.

¹⁶ Por. KKK 1646.

¹⁷ KKK 1652.

każde małżeństwo chrześcijan jest odnowieniem (por. Ef 5,32)¹⁸. W mniejszym też stopniu (zob. pieśń II) pojawia się aluzja do biblijnego pouczenia o głębokim zjednoczeniu małżonków: „A tak już nie są dwojgiem, lecz jednym ciałem” (Mt 19,6).

W podsumowaniu kwestii związanych z przekazem teologii małżeństwa w omawianych pieśniach należy podkreślić, że są to przede wszystkim śpiewane modlitwy, a ich twórcy odznaczali się głęboką wiarą i ufnością złożoną w Bogu. Z tekstów wynika też wielka życzliwość osób towarzyszących nowożeńcom podczas ślubu, która przejawia się nie tylko w przypomnieniu istotnych treści ślubowań i podejmowanych zobowiązań, ale w równym stopniu błagalnym śpiewem powierza całe ich dalsze życie Bożej Opatrzności.

3. Współczesne propozycje muzycznego kształtowania ceremonii ślubnej

Rytuał obowiązujący od 1963 r. do wprowadzenia zmian związanych z reformą liturgiczną Soboru Watykańskiego II, oprócz tradycyjnie wykonywanego w ramach ceremonii ślubnej hymnu *Veni Creator Spiritus*, wprowadzał dodatkowo śpiew Psalmu 127: *Błogosławionyś, gdy się boisz Pana*¹⁹. Psalm ten był wykonywany na melodię gregoriańską, w ramach modlitwy poprzedzającej błogosławieństwo dla nowożeńców. Jak już wspomniano, współczesna, posoborowa księga ślubnych obrzędów zawiera śpiew hymnu *O, Stworzycielu Duchu, przyjdź*, na melodię gregoriańską, zaadaptowaną do tekstu w języku ojczystym²⁰. Aktualny rytuał przewiduje, że śpiew ten ma być wykonany po homilii i po wyrażeniu zgody ze strony narzeczonych na małżeństwo, ich deklaracji wytrwania w wierności oraz woli przyjęcia i wychowania potomstwa. Hymn w tej wersji obejmuje 6 strof, przy czym w rubrykach podano wskazówkę, że obowiązkowo śpiewa się strofę I, z następnymi (od II do V) wybiera się kolejną i kończy strofą VI, doksologiczną²¹. W myśl objaśnienia dotyczącego sposobu wykonania, „hymn można śpiewać także na inne melodie zatwierdzone przez władze kościelne do użytku liturgicznego”. W praktyce archidiecezji katowickiej będzie to najczęściej forma szczególnie rozpowszechnionej hymnicznej pieśni *Przybądź, Duchu Stworzycielu*²².

W autorskim *Śpiewniku parafialnym*, przygotowanym przez Feliksa Rączkowskiego, zamieszczono opracowania melodyczne kilku psalmów responsoryjnych,

¹⁸ Analiza biblijnych pouczeń św. Pawła na temat małżeństwa wskazuje, że Apostoł Narodów szczególnie nalega, aby małżonkowie chrześcijańscy żyli zgodnie z Ewangelią, odpowiednio do miary miłości, którą Chrystus kocha Kościół – por. Z. Żywiec, *Relacje małżeńskie mężczyzny i niewiasty w świetle tajemnicy Chrystusa i Kościoła (Ef 5, 21-33)*, „Studia Pastoralne” 5 (2009), s. 267.

¹⁹ Por. *Collectio rituum continens excerpto e Rituali Romano Ecclesiis Poloniae adaptato*, Katowice 1963, s. 168.

²⁰ Jest to melodia bardzo ściśle związana z popularnym średniowiecznym hymnem – por. A. Reginek, *Veni Creator Spiritus – żywa tradycja średniowiecznego hymnu do Ducha Świętego*, „Liturgia Sacra” 1 (1998), s. 67-72.

²¹ Por. *Collectio rituum...*, nr 25-26. Melodia hymnu na s. 110.

²² Por. *Śpiewnik kościelny archidiecezji katowickiej*, oprac. A. Reginek, Katowice 2002³, nr 195, s. 199.

oznaczonych tytułem: „W czasie obrzędu ślubu” (Psalmy: 33, 148, 145, 103, 128, 34, 112), oraz śpiew aklamacji przed Ewangelią. W zbiorze tym zamieszczono, również w tym samym dziale, śpiew hymnu *Veni Creator* po łacinie i w polskim przekładzie, z zastosowaniem znanej melodii gregoriańskiej, a także propozycję drugiej autorskiej melodii Rączkowskiego z tekstem *O Stworzycielu, Duchu, przyjdź!*²³. Proponuje się także specjalne zbiory utworów wokalnych i instrumentalnych z przeznaczeniem dla muzycznego ubogacenia ślubnej ceremonii²⁴. W zbiorach tych można znaleźć śpiewy odnoszące się bezpośrednio do sprawowanych obrzędów, ale częściej są to utwory muzyczne wprowadzające odpowiedni nastrój, a samo ich pierwotne przeznaczenie nie zawsze miało charakter religijny i liturgiczny.

W przygotowanym projekcie nowej *Instrukcji Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej* znajdują się konkretne dyrektywy i propozycje pastoralne dotyczące właściwego ukształtowania liturgii sakramentu małżeństwa pod względem muzycznym. Nierzadko ma miejsce sytuacja, że pod wpływem mediów sami narzeczeni albo ich bliscy przedstawiają projekt muzycznego ubogacenia ceremonii ślubnej, który stoi w zdecydowanej sprzeczności z przyjętymi zasadami. Chodzi tu głównie o próbę wprowadzenia do liturgii utworów typowo świeckich, zarówno w treści, jak i w formie muzycznej, które mają za zadanie jedynie wzbudzać emocje, a zdaniem pomysłodawców przyczynią się głównie do splendoru uroczystości. Tego rodzaju zabiegi rozmiągają się z samą liturgią sakramentu i jej teologicznym przesłaniem. Dlatego też w trosce o czystość i poprawność muzyki podczas sprawowania obrzędów sakramentu małżeństwa przypomniano bardziej ogólną zasadę, że „należy pilnie wystrzegać się, by pod pozorem podnoszenia okazałości nie wprowadzać do obrzędów czegoś niezgodnego z kultem”²⁵. Dobór repertuaru, tak wokalnego, jak i instrumentalnego, musi odpowiadać charakterowi świętych czynności. Zwykle nadużycia w tej dziedzinie polegają na wprowadzaniu elementów koncertowych zarówno w formie prezentacji solistów, jak i całych zespołów. Stąd też kolejne ważne pouczenie *Instrukcji* wskazuje na konieczność zachowania równowagi pomiędzy śpiewem ludu a grą lub śpiewem solowym tak, aby nie wyłączyć wiernych z czynnego uczestnictwa w śpiewie, gdyż liturgia sakramentu małżeństwa jest również modlitwą całego zgromadzenia²⁶.

Pieśni ślubne występujące w dawnych zbiorach śpiewów kościelnych na Górnym Śląsku są nie tylko potwierdzeniem pewnej obrzędowej tradycji, ale także w swej teologicznej treści stanowią formę pouczenia i modlitwy. W kontekście współczesnych praktyk, nie zawsze prawidłowych, muzycznego kształtowania

²³ *Śpiewajmy Bogu. Śpiewnik parafialny*, oprac. F. Rączkowski, Warszawa 1988, s. 646-654.

²⁴ Por. *Pieśni ślubne na głos solowy lub chór z organami*, zebrał i oprac. H. Chamski, z. 1-5, Płock 2010. Publikacja w formacie A4 zawiera opracowania muzyczne popularnych utworów.

²⁵ Święta Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja o muzyce w świętej liturgii Musicam sacram* (1967), 43.

²⁶ Por. *Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II*, 20 oraz materiały odnoszące się do projektu nowej instrukcji, będące w posiadaniu autora niniejszego artykułu.

obzędów sakramentu małżeństwa, pozostaje wciąż aktualny i ważny postulat umiejętnego wkomponowania w przebieg ceremonii popularnych okolicznościowych śpiewów kościelnych²⁷. Innym, znaczącym zapotrzebowaniem pozostaje także nowa twórczość muzyczna – wartościowe poetyckie utwory, poprawnie umuzycznione, stanowiące współczesny przekaz teologicznej treści o małżeństwie.

Aneks

Utrwalenie najstarszych znanych (na danym etapie badań) wersji tekstowych i melodycznych danej pieśni kościelnej stanowi cenną pomoc w poszukiwaniu jej pierwowzoru. Poniższe przykłady dotyczą czterech omawianych pieśni ślubnych, z których trzy należą do najbardziej rozpowszechnionych w źródłach śpiewów kościelnych, natomiast pieśń *Słodki Jezu, Zbawicielu* jest odnotowana wyłącznie w pojedynczym przekazie. Przykładowe melodie niewątpliwie zasługują na utrwalenie. W każdym z przykładów zachowano oryginalną pisownię, zgodną z pierwowzorem.

Zestawienie pieśni:

1. *Coś Ty raczył złączyć, Boże* – tekst: kancjonał E, muzyka: ChJ
2. *Oto, Boże, serc tych dwoje* – tekst: F. Karpiński, muzyka: Zb
3. *Słodki Jezu, Zbawicielu* – tekst i muzyka: kancjonał W
4. *Stanowicielu małżeństwa* – tekst i muzyka: Mel

COŚ TY RACZYŁ ZŁĄCZYĆ, BOŻE

1. Coś Ty ra - czył złą - czyć, Bo - że! Żró - dło pra - wej mi - łoś - ci,
Czło - wiek roz - łą - czyć nie mo - że. U - życz im z Twojej li - łoś - ci,
Łas - ki i po - mo - cy dziel - nej do ży - cia cno - tli - we - go,
niech w mi - łoś - ci nie - roz - dziel - nej ży - ją do zgo - nu swe - go.

²⁷ Takie propozycje pojawiają się czasem na internetowych stronach instytucji kościelnych – por. S. Diwiszek, *Muzyka w czasie liturgii Sakramentu Małżeństwa*, http://ako.kuria.lublin.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=115:muzyka-w-czasie-liturgii-sakramentu-maestwa&catid=10:ogoszenia-i-informacje [dostęp: 21.01.2016].

OTO, BOŻE, SERC TYCH DWOJE

1. O - to, Bo - że, serc tych dwo - je, spus - zca się na łas - kę Two - ją;
 że - by się wier - nie ko - cha - li, w zgo - dzie do śmier - ci wy - trwa - li.

SŁODKI JEZU, ZBAWICIELU

1. Słod - ki Je - zu, Zba - wi - cie - lu, racz im dać po - że - gna - nie.
 Tym dzi - siej - szym no - wo - żeń - com, a - by z Bo - giem miesz - ka - li.

Ref.
 O Mat - ko Chrys - ta Je - zu - sa przy - czyń - że się za nie - mi.
 kSy - nu swe - mu naj - mil - sze - mu, a - by On miesz - kał z nie - mi.

STANOWICIELU MAŁŻEŃSTWA

1. Sta - no - wi - cie - lu mał - żeń - stwa,
 Stwor - co nie - ba i zie - mi! Niech twe - go bło - go -
 sła - wień - stwa po - kor - nie cię pro - sie -
 my, ci no - wo - żeń - cy do - zna - ią,
 kto - rzy iak dział - ki two - ie w to - bie u - fność po -
 kła - da - ią przyim ich w o - pie - kę swo - ię.

Bibliografia**Materiały źródłowe**

- Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II* (1979).
Katechizm Kościoła katolickiego, Poznań 2009².
 Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele *Gaudium et spes* (1965).
 Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Concilium* (1963).
 Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja o muzyce w świętej liturgii *Musicam sacram* (1967).

Źródła podstawowe – zbiory śpiewów kościelnych**Zbiory rękopiśmienne:**

- Kancjonał z Leśnicy* (1810–1849), BŚ sygn. ZS 868.
Kancjonał Ellgotcki (1832), BŚ sygn. R 1036 II.
Kancjonał ze Śląska Pruskiego (2 poł. XIX w.), BŚ sygn. R 575 II.

Zbiory drukowane:

Chorał, czyli dostateczny zbiór melodyj do przeszło 700 pieśni katolickich w języku polskim, ułożony na cztery głosy do grania na organach i śpiewania przez Józefa Nachbar, nauczyciela przy Król. Katol. Seminarium naucz. w Paradyżu, a wydany przez ks. Bernarda Bogedain, radcę rejencyjnego, duchownego i szkolnego w Opolu, Berlin 1856.

Chorał, czyli towarzyszenie organ do książki parafialnej „Droga do Nieba” wydania ks. radcy duchownego Ludwika Skowronka proboszcza w Bogucicach na Górnym Śląsku, oprac. Karol Hoppe, organista i rektor chóru kościelnego, nakładem i drukiem wydawnictwa dzieł katolickich Reinharda Meyera, Racibórz 1920.

Chorał, czyli zbiór melodyj do kancjonału katolickiego Ks. A. Janusza, używanego na Śląsku i w Galicyi, ułożony na cztery głosy do grania na organach i śpiewania, Lipsk 1873.

Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy wraz z książką modlitewną, z poleceniem Jaśnie WW. XX. Biskupów Wrocławskich dla wygody katolików z różnych ksiązek i śpiewników zebrany i ułożony [przez Karola Piekoszowskiego z przyłożeniem się Duchowieństwa Dekanatu Bytomskiego i Tarnowsko-Górskiego], Niemieckie Piekary 1850.

Melodye do Pieśni znajdujących się w Książce modlitwonej dla ludu pospolitego ułożone przez F. Kotzolta, a drukowane przez G. Manjacka, Pruskow 1823.

Praca codzienna, coroczna i całowitna każdego Chrześcianina katolickiego; albo Książka modlitwona i Kancjonał dla katolików z różnych ksiąg nabożnych i śpiewników zebrana, wyd. 2 z dodatkiem, Cieszyn 1858.

Zbiór melodyj dla użytku kościelnego i prywatnego zebrał i za pomocą szanownych współpracowników wydał Ryszard Gillar, Rektor śpiewu i organista przy kościele Najśw. Maryi Pany w Bytomiu G.-S, Bytom 1903.

Zupełny katolicki Kancjonał i Książka Modlitwona dla użytku pobożnych chrześcijan, wydane przez Szymona Perzicha, Plebana tworkowskiego, byłego Dyrektora Seminarium szkolnego w Górnym – Głogowie, Wrocław 1841.

Inne źródła śpiewów kościelnych:

Collectio rituum continens excerpto e rituali Romano Ecclesii Poloniae adaptato, Katowice 1963.

Droga do Nieba. Książka parafialna do nabożeństwa dla katolików każdego stanu i wieku, red. L. Skowronek, wyd. 3, Racibórz 1903.

Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 1974.

Pieśni ślubne na głos solowy lub chór z organami, zebrał i oprac. H. Chamski, z. 1–5, Płock 2010.

Skarbiec Modlitw i Pieśni. Książka diecezjalna do Nabożeństwa dla katolika każdego stanu i wieku wydana z polecenia J. E. Ks. Biskupa Stanisława Adamskiego przez grono księży Diecezji Katowickiej, wyd. 1, Katowice 1933.

Śpiewajmy Bogu. Śpiewnik parafialny, oprac. F. Rączkowski, Warszawa 1988.

Śpiewnik. Qui cantat bis orat, oprac. P. Folwarski, Kraków 1802.

Śpiewnik dla ludu katolickiego oraz książka do nabożeństwa. Ułożyli Gillar i Hoffmann, organiści z Bytomia G.-Ś, Bytom 1900.

Śpiewnik kościelny archidiecezji katowickiej, wyd. 2, oprac. A. Reginek, Katowice 2002.

Opracowania

Krzysteczko H., *Pomoc w dojrzewaniu do miłości, małżeństwa i rodziny. Studium teologiczno-pastoralne*, Katowice 2000.

Reginek A., *Kancjonał rękopiśmienny jako przekaz tradycji śpiewów kościelnych na Górnym Śląsku w XIX wieku*, Katowice 2012.

Reginek A., *Pieśni nabożne Franciszka Karpińskiego oraz psalmy w jego tłumaczeniu w przekazach źródłowych i tradycji ustnej. Studium teologiczno-muzykologiczne*, Katowice 2005.

Reginek A., *Veni Creator Spiritus – żywa tradycja średniowiecznego hymnu do Ducha Świętego*, „Liturgia Sacra” 1 (1998), s. 67-72.

Żywiec Z., *Relacje małżeńskie mężczyzny i niewiasty w świetle tajemnicy Chrystusa i Kościoła* (Ef 5,21-33), „Studia Pastoralne” 5 (2009), s. 260-268.

Strony internetowe

Diwiszek S., *Muzyka w czasie liturgii Sakramentu Małżeństwa*, http://ako.kuria.lublin.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=115:muzyka-w-czasie-liturgii-sakramentu-maestwa&catid=10:ogloszenia-i-informacje [dostęp: 21.01.2016].

Słowa kluczowe: muzyka liturgiczna, śpiewy kościelne, pieśni ślubne

Keywords: liturgical music, church songs, wedding songs